

EESTI KEEL

Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Vabriku kuja 3, kort. 8

Talitus:

Tartu, Gildi kuja 8, teisel korral

Algavaks aastaks.¹

Lugupeetud kaasliikmed ja lugupeetud külalised! Täna, Seltsi neljandat tegevusaastat alustades ja pilku tagasi meie lühikese mineviku peale heites, peame rahuldustundega kinnitama, et meie mullune tööjärg kõigiti viljakas on olnud ja eelmiste aastatega võrreldes meie tegevus mitmetigi on laienenud ja süvenenud. Selts on suutnud sel aastal veel enam kui varemalt äratada huvi ja usaldust enda töö ja ülesannete vastu nii akadeemilistes ringkondades kui ka laiemas seltskonnas, mida kujukalt tunnistab elav osavõtt Seltsi koosolekuist.

Emakeele Seltsi tegevuses võime hõlpsasti eraldada kaht haru: puhtteaduslikku ja rahvuskultuurilist. Kuna eelmises sihis kahel esimesel aastal Selts oma tegevust peaausjalikult koosolekuil peetavate ettekannete ja läbirääkimistega piiras, neid ainult lühendatud kujul enda aastaraamatus laiemaile ringkondadele avaldades, oli läinud aastal siin võimalik juba tuntavalt edasi sammuda seega, et suurejoonelisemat keelesugemete ülemaalist kogumist alustati ja keeleteadusliku ajakirja „Eesti Keele“ väljaandmisele asuti. Ka teises tegevusharus, rahvuskultuurilises, mis meie noore ja väikese

¹ Emakeele Seltsi aastapäeval 11. veebr. s. a. peetud kõne laiendatult.

rahva oludes veel kaua igale rahvuslike sihtidega isegi puhtteaduslikule asutusele on äärmiselt vajaline, võime märgata suuremat edu — nimetan siin rahvuslikku ja hariduslikku tööd setude, ingerlaste ja liivlaste juures. Eesti südamal oleme aga mullu ses sihis leppinud siiski ainult võõrapäraste nimede muutmise liikumise süvendamisega.

Me oleme kõik siin vist kindlasti veendunud, et juba lähemas tulevikus peame viimasena nimetatud alal julgelt, energilisemalt ja laiaulatuslikumalt toimima. Meie praegustes kindlakskujunemata ja omapärasuseta oludes tuntakse elavat tarvidust keskkoha järgi, kus kihutustöö rahvusliku iseteadvuse ja eestikeele õiguste kaitse heaks üle kodumaa kiirgaks.

Arvame, et Emakeele Selts, kes endas koondab, julgeme õelda, rahvuslikumalt kõige iseteadvamat õppivat noortsugu ja ka samavaimlist vanemat intelligentsi, kõige enam ehk eeldusi sisaldab, et siit kujuneda ja asutuseks eralduda võiks seesugune ülitarvilik rahvusliku propoganda keskkoh. Senikaua olgu aga Emak. S. ise selleks koldeks, kust natsionaalse enesetunde, raassilise uhkuse ja omapärase kulturi luua tahte leegid üle riigi kõrgele loidaksid. Emakeele Selts kujuneb ju loomulikult seks pesaks, kust iga aasta, oma õpinguid lõpetades, noored emakeele õpetajad kotkapoegadena üle kodumaa laiaili lendavad, et omakorda maa eri osades rahvusliku mõtte ja tegevuse pesasid soetada ja rahvuslikult mõtlevat noortsugu kasvatada, kes siis kord uue sugupõlvana, võõra vaimu ikkest täiesti vabana, tõesti vaba, iseseisva ja omapärase Eesti looksid.

Meie seltskonna mõnedes, vähestes kihtides, paiguti isegi meie parema intelligentsi tõsi küll vene ebakulturi ja slaavilise vaimuilma mõjualustes ringides, näikse küll jalestust tuntavat selle rahvuslikkuse ees ning idapoolsest „heasüdamlikkusest“ ja artistilikkusest meeleldi kõneldav. Kuid ärgem laskem endid petta ega pimestada internatsionaalsuse väliselt nii ilusaist aadetest ega kõlavaist fraasidest. Ilmakodanluse puhtatele ideedele ja kõigi rahvuste kulturite rahulikule maitsmisele võiksime meie, ühe-

miljoniline rahvake, vabalt anduda ainult siis, kui me mitte sajamiljonilise saagihimulise ega hoolimatu suurrahva külje all ei asuks, vaid kusagil „lumistel kõrgustel“. Nagu varajane mõistuslikkus, skeptitsism ja üleliigne elutarkus noorsoole ebaloomulik ja isegi haiglane on, nõnda on ka rahvusliku tunde leigus ja passiivsus ning liialdane rahvuslik leppivus noortele, iseseisva olemise ja omapärase kulturi radadele astuvatele väikerahvastele kindlaks kõdunemise tunnuseks. Neile rahvaile on kasulik, isegi tungivalt tarvilik teatav kvantum rahvuslikku kitsarinnalust ja liialdust. Nende olemise tähtsamaiks eeldusteks ja tingimusteks on nimelt pime usk oma kõrgetesse ülesannetesse ja teatav tõuline üliuhkus — võrreldem soomlasi —, fanaatiline leppimatus ja paindumatus — võrreldem iirlasi —, ja kangekaelne kinnihoidmine enda rahvuslikust omapärasusest ja muisteist kommetest — tuletagem meelde baskisid. Need omadused, mida suurtel ja vägevatel rahvastel pahedeks tuleks lugeda, on väikestele ja nõrkadele kindlasti vooruseks, kui need rahvad eksisteerida üldse tahavad.

On ju õige küll, et meie tegevuse mõlemad sihitused teineteisega lähedalt on seotud, üksteisest läbi põimivad ja kumbki teist toetab: meie vaimlise elu niivõrd tähtsa avaldusvahendi ja meie omapärase vaimu peegli — emakeele — uurimine, tundmaõppimine ja arendamine on ehk kõige olulisemaks teguriks meie rahvusliku iseteadvuse tõstmisel ja peamiseks tingimuseks meie iseseisvuse püsimisel; teiselt poolt on aga võimsale rahvuslikule tundele toetav iseseisvus meie keele edaspidisele eksisteerimisele, mis soome-ugri keeleteadusele kaugeltki mitte ükskõikne pole, — *conditio sine qua non*. Seepärast töötagem energiliselt mõlemal rinnal.

Esimeses joones tunneks aga kõige kibedamat tarvidust rahvusliku iseteadvuse tõstmiseks ja eestikeele õiguste kaitsmiseks meie akadeemilises elus, et kaoksid niisugused väärnähtused, mis küll õieti rohkem meie endi nõrkuse soetatud: on olemas teaduskondi, kus üliõpilaste enamik veel praegu enda vabal tahtel eksamil vene

keeli vastavad ja kirjutavad (häbi tundmata isegi välja-
maalaste ees) ehk jälle venekeelseid loenguid kuulama ou
sunnitud, ehk, mis veelgi hullem, neid isegi soovivad (saksa-
keelsetele eelistades)¹.

Meie rahvale kahjulik ja häbistav rahvuslik loidus
ning jahedus peaksid kaduma. Võtkem selles eeskuju
kas või meie lähemalt naabritelt, soomlastelt ja lätlastelt.
Erilised ülesanded rahvuslikus töös on muidugi tervel meie
ülikooli noorsool, erilised kohused aga emakeelt õppijail.
Emakeele Selts nimelt peaks siin tegelikud sammud astuma,
enda eeskujuga mõjuma. Selleks õnn kaasa algavaks
aastaks!

A. Saareste.

Risti- ja sugunimed Tartu-Võru maa- konnas a. 1582.

Kui Tartu maakond Poola valitsuse alla sai, valmis-
tasid kuninglik revisor Stanislaus Pekoslavski ja Tartu
maakonna majanduse ülem Stanislaus Locknicki 1582 nime-
kirja, mille järele Tartu maakond, kuhu sel ajal Võru
maakondki kuulus, maksu pidi maksma. See maksunime-
kiri, alalhoitud Varssavis, kus prof. R. Hausmann sellest
omal ajal ära kirja teha laskis, mis nüüd Õpetatud Eesti
Seltsi omaduseks saanud, on tähtis selle poolest, et sealt
näeme, missuguseid meesterahva ristinimesid selleaegses
Poola valitsuse all seisvas Eesti osas tarvitatud, kui ka
selle poolest, et tunnistust annab ühele jaole eestlastele juba

---

¹ Olgu siin naelutatud kinni ka järgmised häbistavad väärnä-
hused meie akadeemilises elus: Eesti riigi valitsuselt palka saav eesti-
soost õppejõud peab avalikka venekeelseid ettekandeid, mille sissetulek
läheb meile vaenuliku rahva arstide seltsile (s. o. isikute heaks,
kes meile vaenuliku Suurvene eest võitlemisel langenud ehk end
vigastanud); ehk jälle: eestlaseks ennast pidava õppejõu poeg figureerib
isiklikus koosseisus sakslasena!

osaks saanud sugunimedest, kui need ka suurel hulgal puuduvad.

Nimekirjas loetakse üles muidugi ainult maksualuseid isikuid, peaaesjalikult koduloomade omanikka. Poola valituse all olevas osas kanti sel ajal järgmisi ristinimesid.

Mikk¹, Madis, Toots, Jaan, Jaak, Jakob, Meus, Toomas, *Pertemis*, Peeter, Mart, Markus, Tõnis, Paap, Tõnu (*Thyn*), Hans, *Jürgi*, Jurka (*Jurko*), Andres, Tõnu, Laurits, *Miklus* (= ? Niglas), Siimon, Henrik, Hannus, Martin, Mart, Henn, Paavel, Peep (*Pip*), Peedu, Mihkel, Matt, Teedrik, Kersten, Martsin, *Kaas* (= ? Klas), Tiilik, Tilk (*Thylk*), Härm, Hermann, Reinhold, Rein, Klaus, Peet, Laur, Pärtel, Niklus, Asmus, Mats, *Dino* (= ? Tõnu), Tiit, Kassur, *Ditmann*, Hinn, Volmer, *Han*, *Mein*, Vilhelm, *Lody*, *Helmus*, Hints, *Loil* (= ? Lall), *Kaup*, *Tiilmann*, Jaanus, *Mikolai*, *Nikus*, *Bartolomeus*, *Jund*, *Lilo*, *Man*, *Thois* (vist Toots), *Genth* (ainult Kursis), *Medy*, *Partym* (vist Pärtel), *Nan*.

Ristinimede hulgas leidub umbes veerandsada nime, mida ometi raske Eesti ristinimedeks pidada. Mõnda korda puutume *Pertemis* kokku. Sellest nimest võiks peaaegu „peremees“ välja lugeda, kuid meelde tuletades, et praegu veel tihti Pärtlipäeva asemel Pärtmisepäev öeldakse, peame ometi Pärtmist ristinimeks pidama. *Kaycy*, *Libatocz*, *Pancel*, *Peings*, *Helewes*, *Hord*, *Kiesz*, *Sorcz*, *Marx*, *Pirts*, *Surin*, *Theiof* võivad vaevalt ristinimed olla. *Nigi* on ehk mingisugune Nikolai lühendus, *Grys* ehk Kristjani, *Ryko* Rihardi, *Lody* Ludvigi lühendus, *Helmus* võiks Helmuti tähendada. Kohanimede hulka langevad vist *Sarnak*, *Ostra*, *Narits*, *Arnik*, *Undylemer*. Silma torkab nimi *Kiryk*, *Kirk*, *Kirr*, vist sama nimi kolmel kujul. Iseloomulikud on nimed *Medi*, *Jund* ja *Lilo*; viimased

---

¹ Kirjutan 2—3 eri viisi kirjutatud ristinimed selles nimekirjas praeguse kirjaviisi järele; haruldased nimed kui ka nimed allpool tsitaatides jätan muutmata.

esinevad mitu korda ja võivad sellepärast ristinimede keskel olles vaevalt kohanimed olla. *Kiryk* on vist nimest Kūriakus, *Medi* ehk nimest Medardus lühendatud; *Jund*, millest meie aegu sugunimi Jundson tekkinud, tuletab Soome nime *Juntti* meelde; *Lilo* esineb Eestis mitmel pool kohanimena ja võiks ehk mingisugune Eesti meelitusnimi olla.

Ristinimede seas esineb mitmel puhul *Kolmas*. Hämaraks jääb, kas sarnast nime tõesti ristinimena tarvitatud. Kui seda oleks sündinud, peaksime ka „Esimene“ ja „Teine“ eest leidma. Sarnased nimed puuduvad ometi ja sel põhjusel võib „Kolmas“ vaevalt ristinimi olla. Jääb üle oletada, et nimi mingisugusest rahvusvahelisest nimest vääratud. Kuid missugusest? Ma ei julge ühkki sarnast rahvuvahelist nime nimetada, mille vääne võiks olla nimi *Kolmas*.

Mitmes kihelkonnas lisatakse ristinimele isanimi Eesti keeli juurde. Näituseks Rannus *Hano Pertepoi* (*k* puudub), *Math Paolipoik*, *Jan Andryspoik*, *Hend Pepopoik*, *Jan Janipoik*, *Andrys Pepopoi*, *Bartel Janipoik* jne. Ehk Võnnu Ahjas ja Rasinal *Jurgi Lauripoik*, *Piotr Jakopoik*, *Rein Jakopoik*, *Hans Hanspoik*, *Jury Jakopoik*, *Merth Janipoik*, *Hans Pepopoik*, *Lavryc Natapoik*, *Laur Jurgipoik*, *Paul Michelpoik*, *Pap Thomapoik*, *Pap Tacypoik* (vist Tootsipoeg); palju sarnaseid *poik* nimesid ka Mehikoormas ja Tolovas. Ahjas ja Rasinal on *-poik* nimed kaunis järjekindlalt läbi viidud, Rāpinas vaheldub *-poik* tihti *vicz'iga*. Seal esineb isegi *Pap Toropoick*, lugeda vist *Toorupoeg*; Mehikoormas Markus *Maiepoik*, see nimi veel mujalgi, *Andrys Memopoik*, *Mik Vikipoik*, *Kuustes Hin* ja *Piotr Kortpoik*.

Haaslavas olgu veel nimetatud *Hans Nadoboik* ja *Jak Vilakosodopoik*, *Vedul Hanc Liepoik*; Peipsi pool *Mik Kanipoik*.

Mitmes vallas on ristinimedele poolastatud isanimed juurde lisatud ja viimased nagu sugunimedeks tehtud. Näituseks Kambja kihelkonnas *Piotr Thomasovicz*, *Pap Symonovicz*, *Jak Pipovicz*, *Thyn Pavlovicz*, *Merth Jakobovicz*, *Jurgi Jakovicz*, *Hans Tytovicz*, *Tholc Piepovicz*, *Hans*

Juriovicz jne.; nende vahele juhtub korraka *Andrys Mikopoik*. Poolastatud isanimesid leidub peale selle veel rohkesti Rāpinas, muis kihelkondades harvemini, mõnes ei sugugi.

Teisal esineb enam *-ov* lõppusid. Nii näituseks *Udrynalis-Udernas*: *Pedo Ancov*, *Thoc Martov*, *Merc Pancov*, *Partemis Thomassov*, *Partemis Ruskov*; Varal *Denis Janov*, *Michal Mikov*, *Rein Hanusov* jne., ülepea rohkesti *-ovisid*, niisama Äksis, Palamusel, Kärknal.

Nagu tuttav, nimetati sugunimedega panemiseni isikuid kohanimedega järele ja nimetatakse praegugi veel tihti, ehk nüüd küll sugunimed olemas. Sama nähtus paistab meile poolaegsest nimekirjast silma. Kus isikul sugunimi ehk isanimi puudub, seal nimetatakse neid ainult koha järele. Sagedasti on valla ehk küla Hansud, Mikud, Jaanid, Jaagud jne. kõik üksikult üles loetud, sagedasti aga ka talunimi juurde lisatud; esimeste poole kaldub siiski lõviosa. Kohanime kõrval esineb aga ka nii kutsutud „sõimunimi“.

Võtame näitusi sarnastest nimedest: *Kolie* (Kooli) *Mik*, *Peide Markus*, *Kärme Andrys*, *Papian* (vist Papi Jaan lugeda), *Vanakupi* (Vanakubja) *Jurgi*, *Vilkop Pep*, *Jahekoda Markus*, *Kuki Symon*, *Sotla Han*, aga kohe selle järele *Thoc Sotla* (Toots Soodla), *Sikaiam* (Sika Jaan) jne.

Rõngus puutume järgmiste nimedega kokku; *Vieszki* (Veski) *Hans*, *Udza Kierszten* (Otsa Kersten), *Sondyhans* (vist Sandi Hans), *Iliomerth* (Ilu Märt), *Kicyak* (Kits Jaak), *Sotla Pep*, *Kubi* (vist Kubja) *Jak* jne.

Tähele panemata jättes ristinimedega ühendatud Eesti *-poeg*, Vene *-ov* ja Poola *-vicz*-lõpulisi isanimesid, puutume nimekirjas veel paarisaja sugunimega kokku, mille enam vähem Eesti algupära. Loen neist iseloomulikumad üles: *Hans Piep* (Piip), *Hans Thulik* (Tuulik), *Hans Vamus* (Vammus), *Jurgi Kicz* (Kits), *Laur Vereve* (Verev), *Lauryc Mek* (Mägi?), *Mady Alik* (Madis Allik), *Thomas Konk* (Kong ehk Konks), *Peter Poli*, *Marth Kubis* (Kubjas; ülepea esineb *Kubis* tihti sugunimena, võimalik, et ta ainult ametit tähendab), niisama ka ametinimi *voit* = Vogt;

Kaulichthis - Kavildas näituseks nimetatakse *Voith Jan Kanavaras*.

Udernas on *Andrys Tydryk* ja *Jurgi Liall* (Lall), Rõngus *Andrys Thalupip* (vist kirjutuseviga; lugeda Talupoeg), *Andrys Kurgy* (Kurg), *Rannus Pep Rek* (Rääk); muidu leidub Rannus koguni vähe sugunimesid. Ahjas *Mik Suzi* (Susi), *Jak Uczu* (Udsu), *Piep Kuldnik*, *Jury Viglepe* (Viglapea), *Hans Szya* (Sea), *Jak Juryk* (Juurik), *Hans Kranc* (Krants), *Jak Kuk*, *Jak Hyzy* (üdsü), *Rasinas Andrys Viro* ja *Jak Vik*; *Räpinas Michal Kaup*, *Hans Kikas Pavel Hoinas*, *Pap Kars* (vist Kõrs), *Marcin Hirepeza* (Hiirepesa), *Jak Paik*, *Andrys Vikierkar* (Vikerkaar), *Michel Kaup*, *Merth Lammik*, *Andrys Vorszth* (Vorst; see nimi esineb mitmes kohas), *Andrys Herya* (Härja), *Hans Ryo* (Reo ehk Riiu).

Teisal *Piotr Hund* (Hunt), *Piep Vija*, *Andrys Thylk* (Tilk ehk Tulk), *Mik Seinis* (Säinas), *Thomas Rop* (Ropp ehk Roop), *Hans Szyk* (Sikk), *Hans Kanalim* (Kanalinn ehk Kanaliim), *Jury Harakurk*, ka *Thyn H.* (vist Härjakurk), kohe ka *Meryherk* ilma ristinimeta; *Jan Linczep* (Linnsepp), *Marko Sarabu*, *Jak Kangur*, *Hans Cyga* (vist Siga), ka *Matys Cyga*; *Hanc Musta*, *Denis Kabin*, *Hindrych Sylla* (ennem Silla kui Sülle). Ühena nimena esineb *Hermaniha*; seda tuleb vist Hermann Iha lugeda.

Saagu neist. Viiks liig kaugele, kui kõik nimekirjas leiduvad sugunimed üles loeksin.

Kusagil leidub nimi *Pabus Swiety*, kellel Saksa keeli *Heilig* 'püha' juurde lisatud. Küsitavaks jääb, kes nii-sugune isik olnud, kellele poolakeelne nimi *Swiety* juurde antud.

Harukorral näikse nimekandja poolakaski olevat, näituseks *Jedrzey Lausevicz*; ristinimele on klambrite vahele *Andreas* juurde lisatud. Niisama näikse harukorral mõni nimekandja sakslane olevat, Peipsi rannas venelane. Tavalisest ei tunnista ometi *-ov* ja *-vicz* lõpulised sugunimed milgi kombel, et nende kandjad venelased ehk poolakad oleksid; tihti kõneleb Poola kirjaviisi ja kuju

omandanud ristinimi avalikult isiku poolapärasuse vasta. Igatahes näikse poolakad sel ajal paljudele eestlastele nimesid olevat andnud. Páris poolakeelseid võisid nad vaevalt anda, need oleksid eestlastele liig rasked olnud välja rääkida; nad panid isanimele Poola seliekohase liite *-vicz* juurde ja sugunimi oligi käes, just kui sakslased saja aasta eest *-son'i*. Teisal ometi ei hoolitsenud Poola ametnikud sugunimedega paneku eest ja nii jäid mitmed kihelkonnad ja paljud vallad sugunimedeta 19. aastasaja alguseni. Mul puuduvad praegu teated, kas Poola ajal esinevad sugunimed viimase sugunimedega panemise ajani on püsinud.

Põhjapool Emajõe leidub sarnaseid sugunimesid: *Denis Kaus, Hans Kiho, Andrys Maga, Thomas Tamovald* (vist Tammevald), *Kasper Thyli* (Tüli), *Symon Viaty, Jund Vervo, Jak Kulla, Jan Pol* (Pool), *Hanus Luli, Jaan Vac* (Vats), *Jan Polian* (Pooljaan). Kursi pool jälle: *Hannus Kao, Hanus Vardy, Genth Renopu, Hanc Rupoia, Rein Lask* (vist Laisk), *Medy Kayvo* (Kaivo), *Hans Naks, Jak Vanatal, Piep Loicep, Hanus Kogry* (Kogri).

Tartu ümbruses puutume mitmel puhul nimega *Lavnik* kokku, näituseks *Thechelverk* - Tähtveres *Herme Lavnikuga*, *Derventh* - Tõrvandis *Piot Lavnikuga*, Kambjas niisama *Piot Lavnikuga*, *Kodyar* - Kodijärvel *Hans Lavnikuga* jne. Esimesel silmapilgul näib nagu oleks meil siin sugunimega *Lavnik* tegemist, kuid pea paneb imestlema võõrapärase nime sage kordumine. Lugu on ometi nii, et me Lavnikut ei tohi mingisuguseks sugunimeks pidada. Nagu eradotsent S. Stein seletab, nimetati vanal Poolamaal lavnikuks valla poolt valitud isikuid, kes administratiivseid kohuseid täitsid ja ühtlasi kohtuasju õiendasid. Hiljemini hüüti lavnikuteks vallakohtu liikmeid. Kui nüüd nimekirjas mingisugune *Herme Lavnik* ehk muu ristinimeline *Lavnik* esineb, tähendab see, et sugunimeta Härm, Hermann, Peeter ehk mis ta nimi oli, seal mingisugust kohtumõistja ametit pidas.

Ülepea näeme, et ristinimed sel ajal peaaegu täielikult olid Rooma kiriku omad, aga eestipärassks tehtud rahva-

suus; suur elanikkude enamus on sugunimedeta, kuid siin, seal leiab ometi juba nende kandjaid.

Lõpuks tähendan veel, et sama nime vahel mitmet viisi kirjutatakse. Seda nähtust tuleb sellega seletada, et nimekirja üksikud osad mitme mehe poolt üles kirjutatud ja pärast alles üheks nimekirjaks kokku pandud, nagu Liber census Daniae. Ära kirjutuselgi võis nimedesse vigu tekkida.

M. J. Eisen.

Etümoloogilised märkused III¹

21. e. *laimama*.

Tervel Eesti keelealal esinevad kõrvuti pea täiesti identse tähendusega sünonümid *teotama* ja *laimama*. Neist näikse esimene siiski eriti harilik eL murdeis olevat, kuna järgnev sellevastu paistab omasem eP murretele. Eesti ühise ja kirjakeeles tundub sõna *laimama* oma tähenduse poolest pisut nõrgem ja hellem kui *teotama*.

Sõna *laimama* näib leiduvat eestis, lähemate ja kaugemate sugukeeltega võrreldes, täiesti üksinda. Seda tüve on, tõsi küll, kadunud Heikki Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta I 155, ühendanud, küsimismärgiga varustades, soome sõnaga *laimi*, in 'iners conatus, inceptum frustratum — verlorder Versuch', inde *on laimissa* 'actum est de re', *menee laimin* l. *laimiin* 'incassum l. pessum it, frustraneum l. vanum fit', *lyön* l. *heitän asian laimin* 'rem fallo, negligo l. mitto', *lyöpi sanansa laimin* 'verba l. promissa sua frustratur', *lyön ajan laimin* 'tempus prætermitto', pidades viimast laenuks eestist (*laim*, u. 'Verachtung, Herabwürdigung, Schande, Verschmähung', *laimuks tõusma* 'zur Schande gereichen'. Selle rinnastuse teeb vaevalt usaldatavaks igatahes nende sõnade

¹ EK I 15—24, 140—150, EKirj. XV 179—181, 334—337.

semantiline külg ja teise silbi vokalism. Teisel puhul on H. Ojansuu, Neuph. Mitt. XVII (1915) 162, e. *laimama* ja s. *laimin* kõrvuti seadnud e. *laitma*, s. *laittaa* („tadeln' ist meiner Ansicht nach wohl mit estn. *laimama* . . . und finn. *laimin* [wahrscheinlich aus dem Estn. entlehnt] . . . zu verbinden“) sõnadega, häälikulist poolt ometi lähemalt selgitamata¹.

Arvan, et e. *laim*, g. *laimu* ~ *laima*, *laimama* (*laemama*) 'verläumden, herabsetzen, verächtlich machen, verspotten, kränken' (viimane tähendus vaimuliku kirjanduse keeles), *laimdus* 'Verläumdung' õige loomulikult oleks ühendatav läti tüvega *glaima*, -*as* 'der Scherz, die Schmeichelei', *glaimoht*, -*aju* (Litthausisch *glembu*, *glebti* 'glatt sein', in den derivatis 'schmeicheln, liebkosen') 'scherzen, schmeicheln, liebkosen' (Ulmann), *glaimi* [k = der Kurische Provinzialdialekt] 'höflicher Scherz' (Lange). Võõrastav on esialgu muidugi sõnade tähenduslik vahekord, mis aga selgub, kui kuuleme, et läti *glaima* on etümoloogiliselt sugulane samas keeles esineva tüvega *glēmesis* ~ *glēms* m., *glēme* f. 'Schnecke, Muschel'. Sõnal on vasted ka germani ja slaavi keeltes: muin.-isl. *kleima*, muin.-üla saksa *kleimen* 'anshmieren'; muin.-ingl *clām* 'klebrige Substanz, Lehm'; tšehhi *hlemýžď* (*hlemejzd*) 'Schnecke'; võimalikult ka vene *з.мѣнь* f. 'Saff', *з.лѣвъ* m., *з.лѣва* f. 'Schleim der Fische' (e graafiliselt *н* asemel), *glina* 'Ton' j. t. slaavi keelte kujud. Semasioloogiliste paralleelidena võib võrrelda lad. *limax* 'Schnecke': *limus* 'Bodenschlamm, Kot, Schmutz' ja norra murd. *kleima* 'schmieren' — 'liebkosen', rootsi *klema* 'lieb-kosen' (kõige selle kohta vt. E. B e r n e k e r, Sl. Et. Wb. I 303 sub. *glěmyždzь*), eesti keelealal aga *tigu*, g. *tigu*, *teo*, *tigo*, g. *teo* (d) (*tägu*) 1. 'Schmutz, Kot', fig. 'Schmach, Schmähere', *pea -t*. '(Schande, Anstoss, Verläumdung)² ja 2. 'Wurm,

¹ s. *laimin* oleks ehk ennemini ühendatav soome tüvega *laimea*, *laimistua*.

² Vrd. ka Võisikul hurjutamise sõna *igittigine* (õpet. Joh. SoIIi teadaanne).

Made, Raupe, Schnecke, Bauchfüssler, Gastropod'; *tiguma* (*tigunema*) 'sich beschmutzen, schmutzig werden, gehässig werden' ja *teotama* 'beschmutzen, besudeln', fig. 'verläumden, lastern, schänden, schimpfen etc'.

Sõnad *laim* ja *laimama* ei ole laenatud lätist mitte uuemal ajal, vaid ajajärgul, mil viimases ei oldud veel hakatud tähendatud tüve (algsest 'määrima, mustama') tarvitama irooniliselt, antifraasina tähenduses 'meelitama, kallistama' (semantiliselt vastandlik arenemine eufemistlikule 'õnnistama' > 'siunama, söimama', näit. e. *siunama* 'kiruma' ~ s. *siunata* 'õnnistada' ~ muin.-skand., muin. -rootsi *signa*, e. *õnnistama* 'segnen', 'verwünschen, verfluchen'; vrd. samasuguse arenemise kohta ka Kristofeer N y r o p, Das Leben der Wörter, Leipzig. 1923, lhk 5—6).

Sel korral, kui ülemal esitatud laenu oletus mitte õigeks ei peaks osutama, tahaks, teatava reserviga, tähelepanu juhtida veel teise rinnastusvõimaluse peale: leedu *laiminu*, *-minau*, *-mäsiu*, *-mīti* ~ *-minti*, Verb. tr. 'segnen, gedeihen lassen oder machen' (Kurschat). Täenduslik arenemine oleks olnud siis pea samasugune kui sõnal *siunama*.

22. e. *ohelik*, gen. *oheliku*.

Sõna *ohelik* esimese osa *ohe-* algupära kohta on vist vaevalt kahtlust; see on muidugi sama tüvi mis *ohi*, gen. *ohja*, *ohjama*. Kuidas oleksid aga lood järgmise, *-lik* suge-mega? Esialgu nägineks see olevat sama adjektiivivi suffiks *-lik*, mis sõnus *õnnelik*, *mõistlik*, kuid vaevalt tõenäolik on see ometi põhjusel, et sõnal *ohelik* 'dünner Strick, Halfterstrick' ei ole praegu ega ole olnud ka varemalt mingit adjektiivset funktsiooni.

Loomulik seletusvõimalus pakub meile iseenesest, kui nimetatud sõna murdekujudele pilgu heidame. Põhja-eestilise ja harilikult ka lõuna-eestilise *ohelik*¹ (Räpinas *ohelik*

¹ Paiguti ka piltlikult: Märjam. *soe ohelik*, Hanila, P.-Jaagupi *kelgo ohelik* 'laisk inimene' (naljas.).

~ *ohilik*) kõrval leidub mõningais eL murdeis (üliõp. P. Voolaine andmete järgi): Selt.-Aah. *ohilõig*, Lutsis *uhilõig*, (üliõp. A. Tamme teate põhjal) Karulas *ohilõig*. Ka Wiedemann nimetab sõna *leig* (*lõig*, *liig*, *lõõg*, *lõüg*, *lõa*, *lõõk*) all *ohi-l*. 'Halfter'. Nii on meil siis käesoleval korral tegu algupäraselt liitsõnaga: esialgsemad vahekorrad *ohileig*: *ohileiad*, *ohilõig*: *ohilõiad*, *ohilõõg*: *ohilõaad*, *ohiliig*: *ohiliiad* jne. hakkasid peagi tumenema ja sõnade teise osa iseseisvus kõnelejate teadvuses hämarduma. Sõna ei tundunud rääkijaile peagi enam liitsõnana, mille tõttu siis järgnev suge *lõig*, *leig* jne. oma iseseisva rõhutuse kaotas ja vokalismi poolest vähem hoolsalt ning vähem selgelt artikuleeritavaks muutus. On täiesti loomulik, et selle, niiviisi juba suffikssugemena tunduva lõpplüli hääldamine akustiliselt läheda *-lik* suffiksi mõju alla sattus, nii et peagi nom. *ohelik* kujundati ja sellest üldistatult ka muud käänded *oheliku*, *ohelikku* jne. Mõningais murdeis ollakse aga nähtavasti ka oblikva-käänetest (*ohelõa-*, *oheleia* jne) välja mindud, kus siis, *-as* lõpulistele noomenitele toetades, kaju *ohelas*, gen. *ohela* (Wied.) arendati. Kihnu murdes on *-iig* suffiksi (võib olla ka *ling* sõna) mõjul tarvitusele tulnud kaju *oheling*, pl. *oheliigud*, vrd. samas murdes *püeniig* = pööning, *padruig* = padrun jne. Põhjaeestiliste ja osalt ka lõunaeestiliste kujude teise silbi *e* kohta vrd. eP *roheline*: eL *rohiline*. Olgu ka tähendatud, et õige laial alal Põhja-Eestis (kesk ja põhja Pärnumaal, edelapoolsel Läänemaal) on teises silbis sündinud häälikseaduslikult muutus *hi* > *he*: *sihed*, *ahe*, *kuhe*, *ehetama* jne., sporaadiliselt aga ka kaugemal alal: Laiuses, Simunas küll *õhviti*, mujal aga, *v* > *o* puhul: Hageris, Juurus (Maidlas) Kullam., Märjam., Velisel, Ridalas *uheti*, Vigalas *uhete*, Juurus (Kaius, Kuimetsas), Türil, Mihklis *oheti*.

Käesolev juhus, kus liitsõnas teine lüli oma iseseisvuse aegade jooksul on kaotanud ja praeguses keeles kõnelejaile veel ainult suffikssugemena tundub ja seesuguselt ka tarvitatakse, ei ole eestikeeles mõistagi mitte ainuline, vrd. näit. *voodi jaluts*: *jalutsis* (< *jala otsas*, *jalu otsis*),

vodi peats : *peatsist*, (-*ts* : -*tsi* nagu *ripats* : *ripatsi* jne.),
rätsep : part. sng. *rätsepat* : gen. pl. *rätsepate* (vrd. *tõllas-*
sepp : *tõllasseppa* : *tõllasseppade*), murd. *einam* : gen. *einami*
 (< *heinamaa*), *sarap* jne. ; samal viisil on kujunenud ka meie
 -*ga* ja -*us* suffiksids (*lapse-ga*, *suur-us*) ning kohanimesdes liide
 -*vere* ~ *vre* ~ *bre*.

23. e. *Surju*.

Valla, mõisa ja raudteejaama nimi *Surju* (Pärnumaal) näikse puuduvat meie vanemais kohanimestikkudes. Uuemal ajal kirjutatakse seda saksakeeli harilikult *Surri* (nõnda juba Mellini kaardil a. 1797) ehk (harvemini) *Surrie* (Hupel, Topogr. Nachr. v. Lief- u. Estl., III 343: „*Surrie* ehstn. *Surri-* oder *Surjo* mõis“). Eestikeeli hääldatakse seda nime *surjü*. Leidub harva ka rahvalauludes, näit. Kihnus:

„Nägin aga *Surjus* suurõ mere“

(iness. tugeval astmel nagu samas murdes *karjas*, *nurkas*). Teisi sellekujulisi kohanimesid Eestis ei paista olevat.¹

Surju mõis, mille järgi ka vald ja hiljem raudteejaam nimetatud, aseneb Pärnujõkke jooksva Reiujõe kaldal, mida paiguti, Uulu [ülü] valla piirides, Uulu jõeks, ülemal aga, *Surju* valla maaalal, vanema rahvapõlve poolt *Suurjõeks* kutsutakse. Õige tõenäolik seepärast, et seda mõisat ka varemalt *Suurjõe* mõisaks nimetati. Kohanimed on aga teatavasti nende väga sagedase, tihtipeale kiirkõnelise tarvituse tõttu kohaliku rahva suus eriliselt kalduvad õige kaugeleulatavale ja kiirele häälikulisele muutusele, vrd. näit. *Jäärtse* (< *Jõe äärse*) pere (Vigalas), *Turapa* ~ *Turvalepa* küla (L. Nigulas), *Oaplu* = Haapsalu (L. Nigula, osalt Ridala kih. rahva suus), *Kēssla* [*Kēsla*] mõis Kärla kih. (vanema põlve aeglasemas kõnes vahel veel *Kēsselja*, sest kõrgustik, kus mõis aseneb, on käeselja kujuline)², *Paimre* küla Mihklis

¹ Paistus esinevat siiski perekonnanimi *Suri*, gen. *Surju* (mag. O. Loooritsa teatel).

² Hupelil, op. cit. 396: *Stajel* ehstn. *Stäsla* mõis.

(Mellini kaardil veel *Baimbere*), *Antsuri* talu < *Antsu Jüri* (mitmeis paigus), *Kiideva* küla ja mõis, Mellinil *Kiwi d e p æ*, *Kidep ä*, A. Thor Hellel l h k. 320 *Kidep ä* m. jne. Kohanimede häälikkuju hõlbust ja nobedat muutumist võimaldab eriti asjaolu, et neid igapäises tarvituses samas ehk lähemas ümbruses elavatele kaaskõnelejatele kui tuntud ja kergesti mõistetavaid, erilist rõhutamist mittevajavaid nimetusi võrdlemisi hooletult ja kiirelt hääldatakse, umbes samati kui tervitussõnu, viisakussõnu, ristinimesid jne. (vrd. e *tromkust!* < *ter[ʋ]je hommikust, aitüma!* < *aita jumal*). — *Suurjõe* oleks muidugi arenenud kujuks *Surje (vrd. saksa *Surrie*), samal viisil kui *Kuivjõe* > *Kuie* (Kullamaal). Õige võimalik siiski, et vanemal ajal kõrvuti tarvitusel oli kaks lühendatud ja kiirkõnelist nimetust, *Surje ja *Surju*, millest eelmine nüüd veel ainult saksakeelse kujuna püsinud, järgmine aga tänini rahva kõnes elutseb.

16. III. 23.

A. Saareste.

Teekond karjalaste juurde.

Kõigil on veel meeles, kuidas karjalaste meeleheitlik katse ennast Vene ikkest vabastada, mitmekuuliste võitluste järele ometi sumbutati ja karjalased sunnitud olid Soome taganema. Ühes sõdijatega tuli üle piiri külade kaupa ka Karjala muud rahvast, vaenlase kättemaksu kartes. Nõnda oli juba veebruari lõpul üle 10 tuhande karjalase Soomes, kus neid igale poole elama paigutati.

Tol ajal oli veel lootust, et pagulastele peagi võimalus avaneb oma kodumaale tagasi pöördä. Et niisugune juhus, kus karjala puudulikult tuntud murdeid Soome pinnal, lähedais oludes võimalik uurida, päris ainulaadiline näis olevat, siis tekkis tahtmine seda kohe kasutada; seda tahtmist suurendas karjala keelenäidete puudus (Ojansuu

„Karjalan kielen opas“ oli parajasti müügilt otsa lõppenud), nõnda et karjala keele õpetus ülikoolis ähvardas kängu jääda. Tänuaga nimetan, et ka Tartu ülikooli valitsus ja haridusministeerium asja tähtsaks pidasid ja mind ettevõetava teekonna pärast kaheks kuuks (15. märtsist alates) ülikooli tööst vabastasid — seegi üks põhjus, mis mind kohustab oma teekonnast avalikult aru andma.

Kahjuks ei olnud taevataat niisama leplik minu kavatsuse vastu. Alles kahe nädala ootamise järele olid jääolud sellevõrra lahenenud, et sõit üle mere võimalikuks sai, ja tolgi korral oli üle kümne laeva, hoolimata jäälõhkujate aitamiskatseist, Tallinna sadamasse pääsu ootamas.

Helsingis sain juba lähemalt karjalaste olukohtadest teada ja otsustasin esiteks Viiburi lähedal olevale Turkin-saarele („Türgisaarele“) sõita, kuhu pagulasi pääasjalikult Põhja-Karjala poolt oli koondatud. Sinna jõudsin ühel ilusal märtsikuu hommikul, parajasti samal ajal, kui sise-minister kubeneri saatel oli säääl pagulaste olukorraga tutvunemas. Lahkesti paluti mind „revisionist“ osa võtta, ja nõnda oli kohe algusest võimalik saare oluga tutvuneda. Ainult see ei olnud armas, et karjalased hakkasid mindki mingisuguseks ilmaliku võimu kandjaks pidama ja pärast-pole tülitasid pahatihti, vahel isegi saatkondade näol, mitmesuguste asjadega.

Esimene pilt, mida see uus ilm pakkus, ei olnud kõige trööstivam. Turkinsaari oli ilmasõja ajal olnud venelastele tähtsaks merevalve punktiks — veelgi oli säääl suurepäraselt võlvidud tsementehitus varjatud patareide ja miinisüütamise tarvis —, ja sellepärast oli saarele hulk sõjaväe parakkisid ja isegi vene kirik ehitatud. Kroonlinna mässi järele olid Soome põgenenud venelased sinna paigutatud, ja nad olid alles karjalaste tulekul teise kohta üle viidud, kuid oma kasimata elu jäljed olid nad igale poole järele jätnud. Karjalased, kes koduses elus teatavasti suure puhtusega harjunud, aga põgenemistekonnal juba nii kui nii, iseäranis riiete poolest, mustust pidanud kannatama, vaatasid väga tumedalt neid eluasemeid, mida puhastades

alguses lihtsalt labidaid tuli tarvitada. Huvitav, et saare nimigi oli juba ümber ristitud: Rüşšan šuari (s. o. vene-lase saar), sest türklase puhtusest näis karjalasel parem ettekujutus olevat.

Et saarel ega ka lähemas ümbruskonnas ühtegi era-maja ei olnud, olin sunnitud karjalastega saatust jagama. Mind paigutati esialgu ühte tuppä Vuokkinieme papiga — venelasega, kes soome keele kätte oli õppinud ja karjala-meelne vähemalt katsus olla —, kuid et tema varsti mit-meks nädalaks ära sõitis, siis jäi tema toakene minule ja minu keelejuhtidele tarvitada, kuna veel ühes nurgas voodit pidas minu „toapoiss“, 12-aastane Tungua noormees, kes alguses ka toidu ligitoimetamisel abiks oli. Ja ses toakeses, mis küll, vingu ajava raudahju tõttu, pea tulikum, pea lõdisema panevalt külm oli, hakkasin mööda saatma vilja-rikkaid, lõbusaid tööpäevi.

Kujutage ette: ühel saarel elanikke igast Põhja-Karjala ja — nagu kohe selgus — ka mitmest Lõuna-Karjala kihel-konnast, s. o. sadade verstade ulatuskonnast, ka aladelt, kuhu kellegi uurija jalg ei olnud saanud ja kergesti ei võigi saada, sest liikumine Karjala teeta laantes nõuab enam jõupingutust kui uurimistöõ ise. Ja nüüd muudkui istu toas, ja kui ühe inimesega oled töö lõpetanud, vaata kaarti ja kutsu kohale teine, kust kihelkonnast aga tahad. Säälj-juures ei ole sul tarvis kuulda hädaldamist aja puudusest, vaid inimesed on tänulikud, et aeg sedaviisi paremini kulub ja võimalus on sääljjuures veel natuke teenida.

Algasin Põhja-Karjala tähtsama kihelkonna Uhtuaga. Keele juhiks sain 47-aastase Alajärve küla perenaise Mu a r i a J a a k k o s e ¹, kes oma mehe ja viie lapsega põgenedes jõuka talu loomade ja varandustega maha oli jätnud. Eht karjala luuleline hing, kujurikka, mängiva keelega, kus sõnadele nagu iseenesest näis tekkivat Kalevala alliteratsi-ooniline värv ja kus kirjeldavate ja loodushääleliste sõnade

---

¹ Sugunimes peegeldus juba Soome mõju!

arv piiramata näis olevat. Karjalat ja endist häd põlve tuletas ta jutu hulgas meelde alati, ja iga kord järgnes südantlõhestav nutt, mis aga niisama kergesti, naljavärvilise sõna või situatsiooni puhul, päiksepaisteliseks naeruks võis vahetuda. Muidu aga väga terase vaimuga, nõnda et töö temaga õige ruttu edenes: kaheksa 10- ja isegi 12-tunnilist päeva andsid põhjaliku häälikajaloolise ülevaate, mille aluseks kujuneski pärasine töö, murdevahekordade määramine.

Teised Põhja-Karjala kihelkonnad läksid igaüks 2—3 päevaga. Väga palju uut nemad Uhtua järele enam ei pakkunud, mõnikord mitte ka kõige suuremat töömõnu; näit. Oulanka ainus edustaja, väikse rinnalapsega naisterahvas, ei saanud kuhugi liikuda, nõnda et sunnitud olin tema sumbunud õhuga parakikambris lärmitsevas ümbruskonnas töötama. Seda enam huvi pakkus jälle Lõuna-Karjala, kus mul korda läks üks õige intelligent Tungua kihelkonna peremees keelejuhiks leida. Pääle häälikajaloolise ülevaate võtsin temaga isegi Genetzi karjala keele sõnastiku läbi. Pärast järgnes muidugi murdevahede ülesmärkimine teiste lõunakarjala edustajatega, nii palju kui neid sääl käepärast oli (Repola, Rukajärvi ning vahemurded Kontokki, Jyskyjärvi).

Töö kõrval korjasin ka keelenäiteid, jaolt fonografiga, enam aga otsekohe üles kirjutades. Neid oleks saanud lõpmata palju. Karjala muinasjuttude iseäralduseks on nende pikkus. Harilikult iseloomustatakse paremat jutustajat kiitusega: temal jätkub ühest muinasjutust kogu ööks. Tuleb nähtavale see omadus, mis Kalevala laulujärkude sünnitamisel nii tähtis on olnud, nimelt eri juttude kokkuliitmine millegi juurdemõeldud vahelülikesega, mis terve kogu loogiliselt ühtekuuluvaks sulatab.

Aga isegi Kalevala laul oli otsaga Turkinsaareni jõudnud. Teiste pagulastega oli 94-aastane Siitari Karjalaine, Vuokkinieme Longa külast, oma 70-aastase vanaeidega üle piiri tulnud, mitte just sellepärast, et ta oleks

vaenlast kartnud, vaid et kogu küla tühjaks jäi ja vana-kesi oleks näljasurm ähvardanud. Siitari isa oli olnud veel kuulsam laulja, ja tema käest oli poegki oma laulud — lauluriismed, nagu ta ise vähenõudlikult ütles — pārandanud. Vanake oli oma kuulmise peaaegu kaotanud, kõne oli ka juba segane, kuid kohe oli ta nagu vana kangelane, kui ta laitmata Kalevala värsimõõdu ja tuttavate sõna-dega algas:

*Tuop on vanha Väinämöinen,
oli onkella olija,
kalanpüüvössä kävijä jne.*

Umbes 500 rida leidis ta veel laululõnga üles, ja need korjati viisidega sedamaid fonografisse. Et Kalevala laulude kirjutajail omal ajal fonografi ei olnud tarvitada ja pärastpoolegi harva on fonografimeestel juhust olnud laul-jatega kokku saada, siis on Siitari Karjalaise fonografi-pārandus seda suurema tähtsusega.

Ka kohanimesisid katsusin igast kihelkonnast üles kirju-tada. See oligi üsna kerge ja huvitav töö, sest ühelt poolt pärit olevad pagulased elasid ka parakkides üksteise läheduses, ja kui suitsukarbikesega nende juurde ilmusin, olid kõik mehed oma nõu ja jõuga etteütleva mälu toetamas. Sāäl tehti ka nalja, mis mõnikord väga tabav oli. Nii näit. uurivad mõned nooredmehed minu kaarti ega väsi kiitmast, kuidas kõik külad ja tuttavad kohad selgesti olevat näha. Teised hõikavad ülemiselt magamislavalt: vaadake siis juba, kas meie küla ka põletatud on või mitte! Naljaga taheti ka muidu kurba saatust unustada, nähes koomilisi külgi isegi viletsuses. Mehed ei näinud sündinud lugu suurt kahetsevatki, mõned ütlesid lausa, et orjus kodus olevat palju raskem kannatada kui koduta olek vabal maal. Ühel häälel kinnitati ka, et mässuliikumine olevat sündinud nende omal algatusel, ainult pärastpoole olevat Soomest juhtivaid ohvitseri ning vähe ka varustust saadud. Ega naisedki kedagi ei süüdistanud, kuid nutt kippus neil parajal kohal alati lahti. Seda mehed ei kannu-

tanud sugugi. „Kui sa kohe oma ulgumist ei jäta“ — kirus kord vanamees oma naisele — „siis võtan kätte ja eksitan sind siia saarele“. See ähvardus oli pärandatud koduümbrusest, mille põlistes laantes eksitamine tõsiseks karistuseks on, kuid siin mõjus ta naljana, ja nutt kadus kohe häätujulise naeru sekka.

Karjalased on looduse lapsed, ja vähemalt alguses ei olnud neid uued olud sugugi muutnud. Ometi oli ka Turkinasaarel kool kohe käimas, ja et karjala keel õieti muud ei ole kui idasoomeline murre, hakkas õppimine algusest pääle hästi edenema. Isegi „teie“ õpiti varsti võõrale vanemale inimesele ütlema. Sest sõnast tuleb parajasti meelde nali, mille tunnistajaks juhtusin kohe Turkinasaarele tulekul. Kubernerihärra märkab terase, nirgisilmadega Karjala poisi, teeb lahke näo, silitab ta pääd ja küsib: mis sinu nimi? — *Ondrei*, vastab poiss otsekohe-
selt. Juuresolijad vaatavad sümpaatilist pilti, sünnib silmapilgu vaikus, mille aga katkestab poiss, küsides omakorda kubernerilt: *a migäbä šiun on nimi?* (aga mis siis sinu nimi?). Naerulaginast, mis järgnes, ei saanud küll poiss aru, kes oma teada — ja nähtavasti ka oma vanemate arvates — ainult viisakalt tähelepanelik võõra vastu olnud. Karjalas on lapsed harjunud vanemate inimestega nagu omaväärilistega juttu ajama, ja see vahekord lubab ka väiksel poisijõmpsikal oma isa kõrval paberossi jupp suus tolgendada. Ka klassivaheid ei ole õpitud tähele panema isegi siis, kui karjalaste ühele osale on ebamäärase tähendusega „buržuide“ nimi külge antud.

Aprilli kuu hakkas lõpule jõudma, ja aunuse murded olid veel puudutamata. Et nendega kokku saada, tuli põgenejaid otsida, kes juba aastat kaks varem, n. n. „Aunuse retke“ järele, Soome olid jõudnud, sest viimane sõda oli suutnud Karjalat ainult Aunuse piirideni üürike-
seks ajaks vabastada. Salmi kihelkonnas, mis Soome riigi-
piiride sees, ja kus ka kohalik rahvas aunuse murret kõneleb, oleks ka varem tulnud pagulasi küllalt leidunud,

kuid Laadoga jääkate ei olnud veel lagunened, ja sõit maad mööda oli liig vaevaline. Sortavalast ja Joensuust asjata aunuslasi otsides sõitsin edasi põhja poole, kuni Lieksani, kus palju põgenejaid pidi leiduma. Lõunakarjalasi leidsingi kohe külluses ja täitsin (Paadene ja Rugajärve murdest) mitu auku, mida Turkinsaares olin sunnitud olnud korjandustesse jätma. Viimaks sain kätte ka aunuse mehi, esiti lõunapoolsemast servast Nekkulast, pärast ka sisemalt Aunusest (Kotkatjärvelt).

Juba mõned lõunakarjala murded pakkusid üllatavalt palju uut, ja aunus näitas tegelikult palju enam karjalast lahkuvust kui seda teoreetiliste teadmiste põhjal olin eeldanud. Kahetsesin, et ei olnud oma tööd lõunast alustanud. Veelgi huvitavamaks läks korjandustöö, kui aunuse ida- ja põhja-ida murrete edustajatega kokku sain. Need murded (Mundjärvi, Pühajärvi, Suoju, Tiudia), mida harilikult lüüdi murdeiks nimetatakse, on juba õieti enam vepsa keel kui aunuse murre, nagu neid ka Genetz omal ajal iseloomustas (Kieletär I, vihud 4, 5). Aga isegi puhta vepsaga puutusin Lieksas kokku. Nimelt oli pagulaste hulgas üle piiri tulnud Repola endine praost Fiilin, kes minu juurde ilmudes ennast sündinud vepslaseks esitas ja mõneks päevaks minu keelejuhiks jäi, isegi oma ametisõitu — ta oli Soomes karjalaste hingekarjaseks — selle pärast edasi lükkas. Sündinud Äänisjärve (Önega) rannal, oli ta kogu kooliaja kui ka pärastpoole alalises kokkupuutumises olnud oma rahvaga, mille pärast tal kodune keel veel hästi meeles seisis, nõnda et tema teadmised mulle tõsist mõnu pakkusid. Mitte vähem ei pakkunud mõnu ka selle haruldase keelejuhi isik. Aatelise iseloomuga ja tõsise südameharidusega mees nagu ta oli, ei olnud ta suutnud, sattudes juba noores eas kirikuteenistusse Karjalasse, külmaks jääda oma ümbruskonna vaimlisele hädale. Karjalasoome keele õppimine oli talle muidugi olnud üsna kerge, ja esimesena oli ta hakanud rahvakeelseid jumalateenistusi Repola kirikus pidama, muidugi võimukandjate vaenu alla sattudes. Enamlased olid ta Petroskoisse vangi viinud, ja

ainult rahva suur poolehoid lugupeetud hingedarjase vastu oli sundinud enamlasti teda viimaks vabastama. Need kannatused näisid talle hõimuaate veel armsamaks tegevat. Oma Vepsa rahvakese saatust tuletas ta isegi fonografi-keelenäites meelde, halatsedes, et *netse rauk rahvas tedab vähän itšese roduh* (see vaene rahvas teab vähe enese algupärast). Aga siiski lootis ta aja tulevat, millal Soome-Karjala-Vepsa ennast ühe perekonna liikmetena tunnevad.

Lehekuu hakkas juba otsakorralt libisema, ja töökohused Tartus kui ka lõpuni tarvitatud eelarve — võõrastemaja elu alevi kohas ja töölised-keelejuhid ei paku uurijale majandusliselt suurt lõbu — sundisid mind vastu tahtmist liig vara Lieksast lahkuma. Peatasin ometi veel Sortavalas, mille läheduses teadsin elavat kuulsa „Mundjärve starika“, ühe endise jõuka peremehe lüüdi murde alalt. Istusime vanamehega paar päeva hommikust õhtuni hotelli kambris. Ometi andis keelejuhi „kõhuvalu“ — kõiksugu vaevad ja valud leiavad aset vanul maainimestel, kes ilusal tööajal päevad otsa pannakse „ilma tööta“ toolil istuma — sagedasti tööd katkestama, aga siis jalutasime lähedal oleva Laatokka-ajalehe toimetusse, kus meile lahkesti oli antud alaline luba toimetuse elektri-parlografi tarvitada keelenäidete kogumiseks. See talitus oli vanamehele niivõrd meelepärane — isegi tülika kopeerimistöö kannatas ta häätujuliselt välja —, et muud kõhurohtu ei olnud tarvis otsida.

Vaevalt kaks kuud oli mul võimalus olnud huvitava sugukeele kallal tööd teha. Aga see aeg, nii tühine kui ta ongi jõudukillustava koduse töö juures, võib ühele ainsale harrastusele sihituna ikkagi ootamata häid tagajärgi anda. Nagu eelmisest selgunud, ei saanud ma kätte kaugeltki kõike seda, mis oleksin soovinud, kuid mingisugust rahulolemist tundsin siiski oma tööga. Kuuesteist punktis olin saanud karjala-aunuse-lüüdi murrete häälikajaloo enamvähem süstemaatiliselt läbi võtta, ja vahele jäänud lülide kohta selle võrra teateid, et nad vaevalt midagi üllatavalt uut enam pakuksid. Ka kohanimesid ja keelenäiteid oli

kaunikene hulk kogutud¹. Endised kogemused näitavad ometi, et kui korjatud materjali uurimuseks hakatakse valama, tuleb ilmsiks auke ja puudusi isegi sääl, kus neid korjamise juures kõige vähem oleks arvanud jäävat. Küsitav ainult, kas praegugi enam aukude täitmiseks küllalt soodsaid võimalusi oleks, sest muist pagulasi on juba Karjalasse tagasi saanud, järele jäänud osa, mis Soomes laiali elab, oma keelt kõvasti segamas lähedase soome keelega, mida isegi lüüdilased juba varsti Soome tuleku järele õppisid kõnelema.

Tähendaksin veel lõpuks, et aunuse kirjakeele harrastused, mis juba mõne aasta eest Soomes päevakorrale toodi (karjala „keele“ kohta, mis nagu tähendatud, õieti ainult idasooe murrete jätk on, ei ole see mõte saanud tekkidagi) ja mis aasta eest ka tegelikult m. s. aunusemurdelise ajalehekese näol ilmsiks tulid, minu kogemuste põhjal vahest ainult filoloogiliselt seisukohalt soovitavad on. Esiteks on tähendatud murded liig mitmekesised selleks, et ühtlane kirjakeel oleks küllalt kergesti kätteõpitan. Teiseks on aunuse „kirjakeele“ aluseks võetud Salmi murre juba Soome piiride sees, ja selle kõnelejad juba koolipõlvest saadik soome kirjakeelega tuttavad, ja oleks natuke veider, kui nad hakkaksid nüüd uut „riigikeelt“ õppima. Kolmandaks kõige kaaluvam põhjus: ilma soome kirjakeeleta oleks kogu Aunuse hariduselu võimatu ja see hõim oleks sunnitud oma võõrasema Vene kultuurvara omandama ja sedaviisi tasahiljukesi meie sugurahvaste hulgast kustuma, nagu see sündinud ja sündimas on mitme teise hõimlasega. Olen tahtnud seda küsimust siin puudutada eriti selle pärast, et ka Eestil midagi vastavat on Setu küsimuses, olgugi, et asja poliitiline käik siin õnnelikult

---

¹ Tekstidest kavatsesin valitud kogu eestikeelsete tõlgetega välja anda. Kuuldes aga, et mag. J. Kujola Soome-Ugri seltsilt ülesandeks on saanud endisist keelenäiteist uue trüki toimetada, loobusin oma kavatsusest. Tartus kirjutasin suve algul hulga keelenäiteid ümber, ja nõned neist on ilmunud mag. Kujola tähendatud raamatus, mille sõnas- tikus ka eestikeelseid ümberpanekuid leidub.

on lõppenud. Õnnelikult lõpeb ta viimaks ka haridusliselt, sest niisama kergesti nagu võru murde kõnelejad on eesti kirjakeele — või salmi murde kõnelejad soome kirjakeele — kätte õppinud, niisama kergesti saavad ka setukesed asjaga valmis, nagu seda juba praegu igaüks Setumaa koolide juures võib ette näha. „Seto lugõmikud“ olgu neile ainult esialgseks õppimise virgutajateks, astmeks kirjakeelsete raamatute tundma-õppimisele, ning muule Eestile olgu nad kohustavaks meeldetuletuseks, et kulub palju vaeva ja armastust, enne kui mahajäänud Setu hõim võib ida vastu moodustada selle kultuurilise kaitsevalli, milleks ta uute aegade olul on kutsunud kujunema — ja milleks ka Karjala hõim p e a b kujunema.

Lauri Kettunen.

Kirjeldus murdesugemete kogumisest Põltsamaal.

Põltsamaa kihelkond asub nõos, mis seisab Viljandi ja endise Tallinnamaa veelahkmete vahel, ning sellepärast on siin maapind õige niiske; on palju soid ja rabasid. Sellest tulebki vist see hulgaline „saare“ ja „vere“ tarvitamine kohanimedes. Suured sood ja rabad ning Põltsamaa jõgi lahutavad P. kihelk. Järvamaast, nii et läbikäimine sinna-
poole on õige piiratud.

Majanduslikult on rahvas siin õige heal järjel. Talud on suured ja hooned kaunis korralikud; põllutöö tehakse enamalt jaolt masinate abil. Ka haridus ei ole just madal: isegi vanad inimesed (70—80-aastased) niihästi talu-
pidajaist kui ka töörahvast on ikka mõne talve koolis käinud ehk vähemalt ise lugema õppinud. Ei puudu siin seltsimajad ega piimaühisused — need on siin harilikud asjad. Oma ühekuulise siinviibimise ajal ei juhtunud ma nägema ühtegi joobnud inimest, ja nagu mulle teatati, ei

olevat seal suurt joomist. Mõni aeg tagasi olnud kodune viinapõletamine õige laialdane, kuid saadud viin viidud enamasti kaugemale. Millega leppida ei saa, see oli puhtuse puudus igalpool, kuid iseäranis silmapaistev ja isegi tundaandev asunikkude juures ja vaestemajades. Laha- vere külas töötasin vaestemaja elanikkude juures. Alguses, kui sinna läksin objekti otsima ja vähe aega tutvunemise tarvis juttu ajasin, tõin sealt terve hulga koduloomi kaasa. Hiljem oma peatuskohale tagasi tulles pidin pesu ja riided vahetama ja kaasas olevad raamatud ning paberid tublisti läbi tuulutama. Sarnast hoiatust saades töötasin pärast poole ainult väljas.

Muinasjutulisest primitiivsusest räägiti minule Kõrkküla üle (umb. 22—23 versta kirikust põhjapoole, vastu Järvamaa raja), kus isegi sarnaseid isikuid olevat, kes ei olevat Põltsamaa aleviski käinud. Selle küla rahvas elavat täiesti omaette, pidavat end uhkeks ja iseteadlikuks ning vaatavat teiste peale õige ülevalt alla (oletati, sellest tulevat nimigi Kõrkküla). Kuid viimasel ajal olevat asi ju paranemas. Küll oli himu sinna minna vaatama, kuid külas oli soetõbi möllamas ja sellepärast hoiatati seda mitte teha.

Põltsamaa kihelkonna elanikud on suuremalt jaolt mujalt sisse rännanud, sest suured taudid olla hävitanud vanal ajal siin hirmsal viisil rahvast.

Valitsusega oldi peaaegu rahul, ainult asunikud soovisid maad pärisomanduseks — ei olevat muidu tahtmist ega julgust uuendusi ega parandusi ette võtta, isegi elumaju ehitada — ja õige rikkad nurisesid maksude üle. Ei puudunud ka sarnaseid, kes pilkasid „mainitud suhte“ ja teiste uute sõnade, kui ka „tänav“ tarvitusele võtmise pärast.

Kooliõpetajate peale ei vaadatud just kõige parema pilguga. Lasti lendu nii mõnigi mõnitav ütetus „suurte palkade“ kohta.

Vastuvõtmine ja läbisaamine oli minul hea, isegi väga hea. Ainult üks vanaeideke ei tahtnud jutulegi võtta, nimetas logelejaks, kes tööd ei viitsivat teha. Üldiselt vaadati mu töö peale lugupidamisega, ja imestati, et nii

kaua — 10 aastat — seda tahetakse jätkata. Iseäranis meeldis rahvale see, et ütlesin end kooliõpetajaks õppivat ja et nüüd olin keelt otse rahva suust õppimas. Paks Wiedemanni sõnaraamat äratas suurt aukartust.

Algasin oma uurimistööd 30 juulil ja lõpetasin 1-seks septembriks. Häälikajaloolist materjali kogusin Lahavere (kirikust kirde pool) ja Puiatu või Adavere (kirikust loode pool) külas (peale selle käisin Pudivere ja Tamsi külas) ning sõnatagavara sain Rääsna ning Luige küla (kirikust põhja pool) inimestelt.

Kontrollimise mõttes käisin vahepeal rändamas, nii et minu teekond oli: Lahavere küla, Pudivere küla, Tamsi, Arisvere, Rutikvere, Puiatu ehk Adavere küla ja sealt Põltsamaa alevikku, kust siis edasi Jõgevale tulin.

Objektideks olid mul vanemad inimesed 57—85 a. nii mehed kui naised. Kontrollimise juures küsisin ka ühelt 25 aastaselt naisterahvalt.

Nagu varem tähendasin, on siin õige palju mujalt sisse rännanud inimesi, mis objekti leidmist raskendas; siia juurde tulid veel liig suured nõudmised, mis vilumuse puudusel alguses olin üles seadnud. Töötada tuli väga kannatlikult ja diplomaatiliselt, igasugustes oludes ja paikades. Et usaldust ja lugupidamist võita, tuli rahva töödest osa võtta põllul, karjas ja lehmalaudas. Objekt väsis ja tüdines otsekoheste asja kohta käivate küsimiste juures ruttu. Tuli siis ikka kaudsel teel, kõiksugu ringkäike tehes, tarvilik teade välja uurida. Tuli lasta jutustada, mida objekt ise tahtis. Armsamaks teemaks oli enese ja oma perekonna elu-olu jutustamine. Teatud sõnakuju teada saamiseks tuli välja arvata kohaseid küsimusi. Sõnavara uurides küsitlesin asju näidates ja seletust paludes, ehk kui asi käepärast ei olnud, kirjeldasin seda ja palusin ütelda, kuidas seda sealpool nimetatakse. Nii tuli siis tähelepanu juhtida kahe asja peale: kuidas soovivat sõna kätte saada ja kuidas see häälikuliselt esineb. Sõna ette ütelda ei tohtinud, siis hääldati kohe nagu ise enne olin hääldanud. Korra käis minul kaasas keegi Põlts. gümnaasiumi vanema klassi õpilane, kes siis küsitles

ja mina ainult kuulasin — oli palju kergem ja edukam, sest nüüd oli terve tähepanu koondatud ainult kuulamise peale ega olnud tarvis aju pingatada küsimuste otsimiseks.

Küsitlesin läbi: 1. Wiedemanni sõnastiku järele *a—e* tähed sõnani „heim“;

2. A. Saareste ajalehtedes ilmunud üleskutsed;

3. G. Vilbergi „Randlaste sõnaraamat“ I, II;

4. A. Sibula „Murdesõnad Räpina kihelkonnast“ (E. Kirj. 1913). — Peale selle tähendasin üles kohanimed ja vanemad ristnimed kui ka loomade nimed.

Häälikajaloolistest murdeisäraldusest võiks nimetada: A. Konsonandid.

1. Vanemad inimesed ei tarvita sõna algul konsonandi ühendeid: *rohv, ruabib, luas'*.

2. Ains. partit. lõpul *-d*: *palu jumalad; käisin aiged vuatamas, nägin ilusad lille* (kuid muidugi: *astel, soont, suurt*).

3. *ks* on translatiivis püsinud: *inimeseks, suureks me'eks*; pass. prees. on vanematel *ks~ss*; *pannakse* ja *pannasse, pannas*, nii ka *ka(h)essa ~ ka(h)eksa; ü(h)essa ~ ü(h)eksa*. (Paistis nagu oleks hooletumal hääldamisel *ss*, hoolsamal *ks*).

Samati oli konditsionaalis, kui jäeti *-in* jne. lõpp ära: *ma paneks ~ panes*, aga *paneksin, teeksin*. Noorematel oli ikka *ks*.

4. Passiivi lõpp *nud* on vokaali järgi $> nd$, kons. järgi $> d$; *lauld, and, tuld, kir'utand*.

5. '(Nemad olevat) teinud, (nemad olevat) tulnud' jne. asemel *teinuvad, tulnuvad*.

6. Imperf. pl. 3 isikus esineb lõpp *-vad*: *laulsivad, tegivad*.

7. Alaleütl. käändes esineb rõhulise silbi järele *-lle*, rõhutu järele *-le*: *kevadelle, tütrele, jalgadelle*, aga *lapsele, inimesele*.

8. Intervokaalne *j(=i)* on silbi algult kadunud: *aama = ajama, saa_B (= sajab) vihma; paa kuas' = paja kaas, sõa, aa eares = aia ääres. lj > l'l ~ il: pailu ~ pal'lu' väl'la*

péal ~ *väila péal*, *rj* > *r'* (ainult vanematel) *kor'ada* = korjata, *kir'utada*; *sj* > *s's*: illat. *kos'sa*, part. *aš'sa*, gen. *kos'sa*, gen. *as'sa*.

9. *h* ei esine ei sõna algul ega harilikult ka silbi algul sõna sees; *ein*, *amm*: *ka'e me'ega lä'en metsa*, *me'ed tulivad*, *kukkus ma'a*.

10. Teiste murrete *mm*: *mb* vaheldusele vastab vaheldus *mm*: *mm*: *lamm*: gen. *lamma*, *amm*: gen. *amma*.

B. Vokaalid.

1. Pikkadest vokaalidest on diftonginenud *aa*, *ää*, *üü* ja mõningais sõnus ka *õõ*: *mua*; *siared*, *ear*; *püidma*; *mõek*.

2. Algupärase I silbi diftongid *au*, *õu*, *ei* on nõrgas astmes muutunud vastavalt *aa*-ks, *õõ*-ks ja *ee*-ks: *saun* ~ *saana*; *õun* ~ *õõna*; *leib* ~ *leeva*; *eenamua*.

A. Jürgens.

Tööstus sõna väär tarvitamine.

Tööstus on kunstlikult loodud sõna, mida veel Wiedemanni sõnaraamat ei tunne. Tema tähendus on — või peaks vähemalt olema — see, mis näit. saksa sõnal 'Industrie', vene 'промышленность', või võtame parem, et sõna tuletusviisi märgata, soome vastava sõna: 'teollisuus'. Näeme, et siin sama *-us* esineb, nagu teisteski sellelaadilises tegevust ehk toimingut tähendavais abstraktilises sõnus: *asjandus* (juba Wiedemannil 'Betrieb, Treiben, Geschäft'), *majandus* ('Wirtschaft', Wiedemannil *maja*us, *kaubandus* ('Handel'), *rahandus*, *laevandus*, *mesindus* jts.; viimased üsna uued sünnitused, millede tähendus aga küllalt täpikäälne on. Sama tuletuslõpp ja tähendus muidugi ka sõnus nagu *teadus* (rahvakeeles aga tähendus 'teadmine, teade'), *õppus* ('õppimine'), *harjutus* ('harjutamine'), *lõpetus* ('lõpetamine'). Tegevusest enesest on võidud ka tegevuse saaduse tähenduseni jõuda: *parandus* = 'parandamine'), *korjandus*, *kaotus*, *algatus*, *annetus* jne. Õieti ei avalda ka niisugune

sõna nagu *kaevandus* (Wiedemannil veel ka *kaevand* 'Graben, Grube, Kanal', soome kaivanto) muud kui tegevuse saadust (näit. *jõekaevandus* 'Flussbett'), kuigi sellest on edasi arenenud kõrvaltähendus: 'koht, kus kaevatakse'.

Kas nüüd *kaevandus* sõna viimaks nimetatud tähenduse halb eeskuju või mõni muu sarnane analoogia (vrd. *kauplus, asundus*!) oma mõju on avaldanud, aga *tööstus* on omast loomulikust abstrakt-mõistest üsna konkreetse tähenduseni libisemas. Hakkame nägema igal pool ärikuulutusi nagu *Naha tööstus, Saapa Tööstus* (kingsepa sildil!), *Masinate tööstus, Limonadi ja karastavate jookide tööstus, Juukse tööstus* (habemeajaja sildil!) Koguni ajalehtedeni ulatavad juba laused nagu: *Meie tööstused maksavad suuri maksusid*.

Igapäevase mõistuse järele peaks sarnasil kordadel *tööstuse* asemel olema lihtsalt kas *vabrik, tehas* (kuhu kogu see tähtis sõna on kadumas?), *töökoda*, või olgu siis *tööstuskoda, tööstusasutus, tööstusettevõtte, tööstusüritus*. Ärimehetele meeldib aga lihtne *tööstus*, mille tähendus on talle nähtavasti väga ebamäärane. Tema ei pane tähele, et tema võiks niisama hästi oma *Riide kaupluse* ümber ristida *Riide kaubanduseks*.

Aga katsume neid naha-, saapa-, masina-, limonadijne. tööstureid siiski mõista, ja nimelt veel põhjalikumalt otsides keele iseloomust tuge nende „*tööstustele*“. Näit. *kauplus*, millel praegu oma kindel tähendus ('koht, kus kaubeldakse'), ei ole — vähemalt pääliskaudselt otsustades — algupäralisemalt tähendanud muud kui tegevust ('kauplemist'). Leiame sugukeelist veel selgemaid näitusi sellest, kuidas abstraktne tegevus — nagu näib — konkreetse tähenduse omandab (näit. vepsas: *jauhmiine* 'käsikivi', *omboomiine* 'õmblusmasin', *tegiid tšoman lämbitusen* 'tegid hää maja', õieti 'soojenduse'). Sõnast 'muusika' leiame niisama konkreetseks arenenud varjundeid: 'mängib sõjaväe muusika', soomes ainult naiivis rahvastiilis: *musiikki soittaa*. Peamegi ütlema, et niisugune tarvitusviis ajast ja

arust ära on, sest abstrakt- ja konkreetmõisted peab iga haritud keel ometi lahus hoidma. Kui aga mõtleksime, et ärišiltide *tööstus* tähendaks sama, kui näit. *Jalgrataste parandus* (s. o. 'siin võetakse vastu jalgrataste parandust'), siis peaks vähemalt verb *tööstama* palju tuttavam olema; aga ta on peaaegu ainult teorias olemas.

Olgu nüüd *tööstus* sõna väärtarvitamise põhjused mis tahes, aga ta hakkab juba nii üldiseks saama, et ta käo- poja kombel võõra pesa enesele valdab. Kui ta järele ei jäta, peame varsti hakkama päris-*tööstusele* ('Industrie' tähendus) uut kuju otsima.

L. K.

Raamatute ülevaade.

Friedrich Kuhlbars (Villi Andi) **Uurimised aja- ning haridusloolisel väljal.** Kirjastus „Valgus“ Viljandis, 1922. a. [64 lhk. + autori näopilt].

Viimastel aastatel on meie teadusliku uurimise alal tõusu märgata, eriti mis puutub rahvuslikkudesse teadustesse. Siin on muidugi Tartu ülikool eesrinnas sammunud, järjest uusi noori jõude tegevusse saates. Kus aga siiamani otse andeksandmata vähe tehtud, see on teaduse populariseerimise, rahva sekka saatmise sõõtijäänud põllul. Rahva seas on tekkinud otse janunev tarvidus teaduse järel ja seda ei suuda kustutada ainult rahvaülikoolid, vaid arusaadaval kujul kokku seatud teaduslik raamat peab siin appi tulema. Seda peaksid meie teadusmehed silmas pidama, arvesse võttes, kui palju niisuguse teaduse rahvalikuks tegemine rahva kultuurilise tasapinna tõstmiseks kaasa aitab.

Mõistagi on rahvalikul teadusraamatul seda suurem mõju, mida autoriteetsemast ja asjatundlikumast sulest ta ilmub. Teaduse populariseerimine ei tähenda teaduse labastamist, vaid just siin peab valitsema võimalikult selgem ülevaade asjast ja põhjalik asjatundlikkus.

Meie lugupeetud ärkamisaja laulik Friedrich Kuhlbars on viimasel ajal andunud teaduslikule uurimisele ja selle viljana on ilmunudki ülalnimetatad raamat, mis koos erikirjutust sisaldab: 1. Eestlastest ja nende nimest.

2. Keltlastest ja lätlastest. 3. Rahvasterändamisest meie kodumaal aastasade eest. 4. Toomapäeva õhtu Viljandi lossi õues aastal 1343. 5. -vere ehk -ver (-fer) lõpuga kohanimedest ja 6. Arvud hariduse ajaloos. Üldise kuju, keele ja mõistete selgitamise poolest kuulub raamat rahvaraamatute hulka ja arvata on, et ta niisugusena ka laiali läheb. Lugesdes aga lähemalt üksikuid kirjutusi ja vaadates arvustavalt sisulist käsitlusviisi, peab tunnistama, et teos rahvaraamatuna kaugeltki oma otstarvet ei täida, ennem valemõisteid ja käsitusi teadusest annab, sellega laiemaid ringkondi teadusemõistmise ja teadusest arusaamise suhtes eksiteele viib.

Esiteks: teos tahab olla teaduslik raamat. Ei kirjeldata ega selgitata mitte üldisi teaduslikka tõdesid, vaid püütakse oma mõtteid ja uusi arvamisi ja teooriaid luua. See asjaolu iseenesest ei ole ju rahvaraamatuski kategooriliselt hukkamõistetav, kuid siis peaks juba täitsa kindlal pinnal liikuma, ega tohi niisuguste asjadega välja tulla, mis teaduslikule arvamisele täitsa vastuvõtmatud ja naeruväärilised. Üldsuse kriitika ei suuda ju alati tõe ja eksiteel liikuva arvamise vahel vahet teha ja kui niisugused eksikäsitlusviisid pinda leiavad, siis on sellest ainult kahju. Ei hakka siin raamatu erikirjutusi lähema käsitluse alla võtma, toon ainult mõned väljavõtted, mis küllalt selgelt teoses valitsevat vaimu iseloomustavad.

Esimeses kirjutuses kirjutab autor muuseas: „Praegusel Daanimaal oli juba vana-greeklaste ning roomlaste juures nimeks Cimbrī ehk Kimbrī poolsaar. Cimbrid ehk kimbrid, kes seal kohati kaunis liivarikkal maal elasid, rändasid küll juba teise aastasaja lõpul enne Kr. suurelt jaolt lõuna poole, aga nimi Cimbrī ehk Kimbrī poolsaar ei ole praegugi unustusesse jäänud. Syrjani sõna *dzimbyr*, millest see nimi nähtavaste välja on võrsunud, tähendab kruusa, liiva.“ (lhk. 7). — „... Nii on võimalus olemas, et Tacituse usaldusemehed mitte üksi Läänemere keskhommikupoolisel kaldal, vaid ka Britannias Soome-Ugri keeli kuulda said.“ (lhk. 12) ja selle kohta käivas alamärkuses: „Meie aja inglaste suus kõlab nimi Liverpool Livverpuul. Jaotame selle nime tema esialgse kuju ning kõla järele osadesse, siis saame: liiv, veer, pool, mis kõik nagu meie keelest pärit oleksid.“

-vere ehk -ver lõpuga kohanimedest käsitledes kirjutab autor: „Dr. H. A. Danieli Maateaduse käsiraamatu esimesest köitest, mis kogu maailma esitab, Euroopa maha arvatud,

leiame järgmised nimed, mille lõpud meie omadega enam või vähem kokkukõlas seisavad: Godavèri ja Kàveri, jõed Ida-Indias, siis Andover, Dover, Hannover, linnad, ja River, s. o. jõgi, kõik Ameerikas; need nimed on Euroopast uude ilma viidud . . . .“ „Terav silm leiab siiski nimelt Aasia kõrvalistest kohtadest mõne nime, millest mõned oma kõlaga isegi meie kohanimedid meelde tuletavad, nagu Kengover, Persias, Taraveru, järv Uuel - Meremaal jne. Lääne-Euroopa pakub juba enam. Siit leiame peale teiste nimede: Elàver, Lõuna-Prantsusmaal, Talavèra, Hispaanias, Transtèvere ehk Trastèvere, s. o. Rooma linna osa teisel ehk lääne pool Tiiberi jõest, Itaalias jne.“ (lhk. 37).

„Lõpuks võrreldagu veel Bretooni *seiz* ja ning Eesti seitse ja Hiina *yit* ning Eesti üits (Võru murdes) teineteisega“ (lhk. 38).

Sarnaseid näitusi võiks paljugi tuua. Neist selgub, missuguste teaduslike andmete vassinguteni siin on mindud, rääkimata muidugi igasugustest ebatäpsustest võõrakeelsete sõnade kirjutamises, võrdlemises ja mõistete väljendamises.

Teos näitab, et autor mitmesuguste faktide juures on mõtisklenud ja uute tõdede üle pead murdnud, kuid teadusliku aluse puudusel on mindud kuni kõige suuremate ebamäärasusteni ja asjatundamatusteni. Seniste allikate mittetundmist näitab selgesti kirjutus „M u i k,“ kus senistest kirjutustest selle sõna kohta midagi ei teata¹. Kus juhus puudub teaduslike faktidega lähemalt ümberkäimiseks, seal on paiguti mõni üldsusele suupärane vahepala päris kenasti õnnestanud, näituseks kirjutus „Toomapäeva õhtu Viljandi lossi õues aastal 1343“.

Üldiselt kokkuvõttes ei saa käsitletavat raamatut ei teaduslikult ega ka populaarteaduslikult seisukohalt tõsiselt võtta, mis muidugi ei pruugiks meie auväärt rahvategelasele kibedalt tunduda, sest aeg sammub oma arenemisteed ja oleme harjunud praeguse aja toodangut ka praeguse aja mõõdupuuga mõõtma.

R. J.

---

¹ Vt. prof. M. Vasmeri kirjutust, E. Kirj. XIV 343.

Vastutav toimetaja: Julius Mark.

Väljaandja: Emakeele Selts.

Eesti Kirjastuse-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus.